PEHLEVAN MAHMUD ÖRNEĞİNDE ÖĞRENCİLERDE MANEVİ-AHLAKİ DEĞERLERİ PEKİŞTİRMENİN PEDAGOJİK TEMELLERİ

UDC: 378.017:37.013

Raxmanova İkboloy Atanazarovna
Ebu Reyhan Birunî (Abu Rayhon Beruniy) adını taşıyan Urgenç Devlet Üniversitesi
Bilgi Kaynakları Merkezi Müdür Yardımcısı

Özet: Bu çalışma, Pahlovon Mahmud rubailerinin üniversite öğrencilerinin ahlaki gelişimine katkısını; söz ahlakı, hizmet–merhamet, tevazu–nefis terbiyesi, kötü söz/iş/düşünceden sakınma ve kök bilinci–toplumsal aidiyet eksenlerinde nitel içerik incelemesi ile ele almaktadır. Rubai formunun kısa ve yoğun anlam örgüsü sayesinde öğrencinin kampüs yaşamında karşılaştığı etik ikilemleri (akademik dürüstlük, grup çalışması adaleti, dijital iletişim adabı, liderlikte kibir, toplumsal duyarlılık) "fikir (g'oya) temelli mezoniy ölçüt" hâline getirebildiği varsayımına dayanır. Bulgular, rubailerin liderliği "gösteriş/otorite" değil "hizmet ve sorumluluk" olarak yeniden kurduğunu, dil–eylem–niyet bütünlüğü üzerinden özdenetimi güçlendirdiğini ve yararlılığı karakterin merkezî ölçütüne dönüştürdüğünü göstermektedir. Çalışma, rubai temelli değer eğitiminin vaka (case) tartışmaları, yansıtıcı günlük ve hizmet-öğrenimi uygulamalarıyla desteklendiğinde davranışa dönüşme olasılığının arttığını savunur.

Anahtar Kelimeler : rubai; değerler eğitimi; öğrenci ahlakı; akademik etik; hizmet-öğrenimi; fikir (g'oya) temelli mezoniy ölçüt; nitel içerik incelemesi.

Abstract : This study investigates how Pahlovon Mahmud's rubāʿī poems may support university students' moral development through qualitative content analysis across five axes: ethics of speech, service–compassion, humility–self-discipline, avoidance of evil speech/deed/thought, and social belonging. It assumes that the concise and memorable structure of poetry can function as an internal, portable "idea based criterion" that helps students navigate everyday ethical dilemmas such as academic integrity, fairness in teamwork, digital communication etiquette, arrogance in leadership, and civic sensitivity. Findings indicate that the selected rubāʿīs reconstruct leadership as service rather than authority, strengthen self-regulation by integrating language–action–intention, and operationalize social responsibility by positioning usefulness to the community as a core moral measure. The paper argues that rubāʿī-based values education becomes more behaviorally effective when combined with case deliberation, reflective journaling, and service-learning.

Keywords : rvalues education; student morality; academic integrity; service-learning; idea based criterion; qualitative content analysis.

Dijitalleşme ve "hız kültürü", üniversite öğrencilerinin iletişim biçimlerini ve ahlaki karar süreçlerini radikal biçimde dönüştürmüş; öğrenciyi yalnız "ne doğrudur?" sorusuyla değil, "şimdi ne yapacağım?" türünden somut seçimlerle sürekli yüz yüze bırakmıştır. Bu nedenle değer eğitimi, yalnızca teorik bilgi aktarımı düzeyinde kaldığında davranışa nüfuz etmekte zorlanır; öğrencinin karar anında devreye girecek fikir temelli mezoniy ölçütler üretmesi gerekir. Ahlaki muhakemenin ikilem çözümü ve toplumsal bağlam içinde geliştiğini vurgulayan yaklaşımlar bu ihtiyacı destekler.[5]

Özbekistan'da gençlerin desteklenmesi ve kültürel mirasın eğitimle ilişkilendirilmesi yönündeki politika çerçevesi, bu konuyu daha da güncel kılmaktadır. Nitekim O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi'nin 14.08.2023 tarihli 384 sayılı kararı, bedensel kültür ve spor alanlarında öğrenci yetiştiren yükseköğretim kurumlarının son iki sınıfında okuyan öğrencilere "Pahlovon Mahmud" adlı devlet bursunun, tarih ve coğrafya alanlarında ise "Bobur" adlı bursun verilmesini ve burs miktarlarının belirlenmesini öngörmektedir.[1].

Bu bağlam, "başarı" kavramının yalnız akademik performansla sınırlı kalmamasını; etik, sorumluluk ve toplumsal yarar boyutlarıyla birlikte ele alınmasını gerekli kılar. Böyle bir zeminde Pahlovon Mahmud rubaileri, öğrencinin gündelik karar anlarında hatırlanabilecek kısa normlar üreterek "değer → seçim → davranış" geçişine katkı sağlayabilecek kültürel-pedagojik bir kaynak olarak öne çıkar.

Rubailerdeki değer hatlarını mezoniy tematik çözümleme ile belirlemek ve bu hatları üniversite yaşamındaki etik ikilemlerle ilişkilendirerek uygulanabilir bir öğretim çerçevesi önermektir.

Çalışmanın materyalini, üniversite yaşamına doğrudan "etik ölçüt" üreten temalar taşıyan rubai örnekleri oluşturur. İncelemede üç rubai tematik çekirdek olarak seçilmiş; her rubai önce tam metin hâlinde verilmiş, ardından pedagojik tahlil sunulmuştur.

Ahlaki gelişimi ikilem çözümü üzerinden açıklayan kuramsal yaklaşım[5] ve davranışın sosyal çevre/model alma yoluyla şekillendiğini vurgulayan sosyal öğrenme yaklaşımı[6] tartışma bölümünün kuramsal zeminini oluşturur.

Bu çalışma metin temelli nitel çözümlemedir; anket ya da deneysel ölçüm yapılmamıştır. Ancak rubai temelli modülün vaka tartışması, yansıtıcı günlük ve hizmet-öğrenimiyle desteklenmesi, tartışma bölümünde uygulanabilir öneri olarak temellendirilmiştir.[7]

Rubai 1: Liderlikte tevazu, hizmet ve "kötü söz/iş/düşünce" bütünlüğü

Pahlovon Mahmud ruboyisi:

"Önder olmak ister isen kibirden vazgeç,
Merhem ol halk derdine, sorununu hallet.
Diyor isen: 'Kötülük gelmesin kimseden asla',
Kötü söz, kötü iş, kötü düşünceden vazgeç."

Etik liderlik (otorite değil sorumluluk):

Rubai, liderliği "görünürlük/otorite" olarak değil "yük hafifletme" ve "yarar üretme" olarak kurar. Üniversite ortamında kibir; ekip çalışmasında adaletsizlik, eleştiriye kapanma, akademik tartışmada kırıcı dil ve güç gösterisi gibi davranışlara dönüşebilir. Rubai ise liderliği; (i) tevazu, (ii) topluluk yararı, (iii) sorumlulukla tanımlar. Böylece öğrenci kulüplerinde, proje ekiplerinde, sınıf temsilciliğinde **etik liderlik** becerilerine mezoniy bir ölçüt sunar.

Empati ve sosyal sorumluluk ("merhem ol" ilkesi):

"Merhem ol" buyruğu, öğrenciyi "ben merkezli rekabet"ten "biz" bilincine taşır. Bu tema; gönüllülük, kampüs içi dayanışma ve sosyal sorumluluğu karakter göstergesi hâline getiren bir değer hattı üretir.

Ahlakın üç katmanı (dil–eylem–niyet):

Rubai, etiği yalnız "eylem" düzeyinde değil; **kötü söz–kötü iş–kötü düşünce** bütünlüğü içinde ele alır. Bu çerçeve, özellikle **akademik etik** için işlevseldir: intihal/kopya çoğu zaman önce "niyet" düzeyinde başlar, sonra eyleme dönüşür. Ahlaki muhakemenin ikilem çözümüyle geliştiğini vurgulayan yaklaşım, bu tür kısa normların karar anında "tetikleyici" işlevini açıklamada kullanılabilir.[5]

Rubai 2: Yararlılık, şeffaflık ve hesap verebilirlik

Pahlovon Mahmud ruboyisi:

"Pehlivanlık yazgısı bil ki kolay değildir,
Er meydanı kör ve sağır meydan değildir.
Pehlivan odur ki yararı dokunur bütüne,
Yararı dokunmaz ise o pehlivan değildir."

Başarı ölçütü olarak "yarar üretmek":

Rubai, "pehlivan" metaforuyla başarıyı yalnız güç/üstünlük olarak değil, **bütüne yarar** olarak tanımlar. Üniversite bağlamında bu; sadece not/GPA değil, bilgiyi paylaşma, ekipte adil sorumluluk alma, öğrenmeyi toplumsal katkıya dönüştürme anlayışını güçlendirir.

"Er meydanı kör ve sağır değildir": iç denetim ve etik iz:

Bu dize, "kimse görmüyor" gerekçesiyle meşrulaştırılan etik dışı davranışları hedef alır ve iç denetimi güçlendirir. Sosyal öğrenme kuramı, davranışın çevresel normlar ve model alma ile

şekillendiğini belirtir; rubai ise bu normları içselleştiren kısa bir "vicdanî hatırlatıcı" gibi çalışabilir.[6]

Grup çalışması adaleti:

Rubai 2, grup projelerinde "ortak fayda" ilkesini güçlendirir: öğrenci "payım az olsun" yerine "ekibin çıktısı güçlü olsun" düşüncesine yönelir. Bu, işbirliği, adalet ve sorumluluk duygusunu artıran bir kampüs kültürü oluşturur.

Hizmetin zamanı, ertelememe ve "mertlik" ölçütü

"Söylemişti bana günün birinde dertli bir kişi:
Mert olamaz kim ki yapmamışsa merdin hizmetin!
Hiçbir zaman hizmetinde olma öyle birilerinin,
Eğer delikanlılığında yapmamışsa merdin hizmetin."

Mertlik: eylemle doğrulanan kimlik:

Rubai, "mertliği" soyut bir iddia değil, hizmet davranışıyla kanıtlanan bir kimlik ölçütü olarak kurar. Bu, "iyi niyet" söylemini "iyi eylem" ile test eden pedagojik bir standarttır.

Ertelememe ahlakı: sorumluluğun gençlikte üstlenilmesi:

"Delikanlılığında" vurgusu, değerlerin alışkanlığa ve sürekliliğe dönüşmesi gerektiğini hatırlatır. Öğrenci için bu; gönüllülüğü ertelememek, ihtiyaç anında destek olmak, kampüs içinde dayanışmayı sürdürmek gibi somut davranışlara karşılık gelir.

Hizmet-öğrenimiyle bütünleşme:

Hizmet-öğrenimi araştırmaları, toplumsal hizmete katılımın öğrencide sorumluluk, liderlik ve sivil duyarlılığı güçlendirebildiğini göstermektedir.[7] Rubai 3, bu yaklaşımı kültürel bir değer diliyle pekiştirir.

Rubai formunun pedagojik gücü: "taşınabilir etik hatırlatıcı"

Rubai, kısa ve yoğun yapısıyla öğrencinin karar anlarında hızlı çağrışan içsel ölçüt üretir. Üniversite öğrencisi, etik ikilem anında uzun teorik metinlerden ziyade .

Politika bağlamı: değer temelli uygulamalar için kurumsal zemin

Manevî–ma'rifî işlerin güçlendirilmesine yönelik düzenlemeler ve kültürel mirası görünür kılan kararlar, yükseköğretimde değer temelli modüller için çerçeve sağlar. Özellikle 384 sayılı karar, "Pahlovon Mahmud" ve "Bobur" adlı bursların tahsisiyle, kültürel-tarihî şahsiyetleri yalnız anma düzeyinde değil, yetenek ve değer ekseninde teşvik mekanizmasına bağlamaktadır.[1] Bu kararın PQ-414 ve PQ-20 ile uyumluluğu, değer eğitimini sportif/akademik insan kaynağı yetiştirme ve kültürel hafıza politikasıyla ilişkilendirir.[2–3] Ayrıca manevî–ma'rifî sistemin güçlendirilmesine yönelik PQ-5040, kurumlar ölçeğinde değerler alanının etkinliğini artırmayı hedefleyen genel çerçeveyi sunar.[4]

Uygulanabilir öğretim tasarımı: rubaiyi davranışa bağlayan üçlü model

Rubai temelli değer eğitimi, yalnız okuma–yorumlama düzeyinde kalırsa sınırlı olabilir. Davranışa dönüşümü artıran bileşenler:

1. **Vaka (case) tartışması:** intihal/kopya, ekip emeği, dijital iletişim dili, kibirli liderlik gibi ikilemleri rubai satırlarını "mezon" yaparak tartışmak.
2. **Yansıtıcı günlük:** öğrencinin haftalık olarak "Bugün hangi mezon devreye girdi?" sorusunu yanıtlaması.
3. **Hizmet-öğrenimi:** "yararlılık" temasını mentorluk, kampüs dayanışma ağı, toplumsal proje gibi faaliyetlerle bütünleştirmek. Hizmet katılımının öğrenci gelişimine katkısını gösteren bulgular, bu tasarımı destekler.[7]

Pahlovon Mahmud rubaileri, üniversite öğrencisinin ahlaki gelişiminde kısa fakat yüksek etkili "fikir temelli mezon ölçütler" üretebilen kültürel-pedagojik bir kaynak olarak değerlendirilebilir. İncelenen rubailer; etik liderlikte tevazu ve hizmeti, dil–eylem–niyet bütünlüğü üzerinden özdenetimi, yararlılığı karakterin temel ölçütü olarak toplumsal sorumluluğu ve ertelememe ahlakını güçlendiren bir değer dili sunmaktadır. Bu potansiyelin en yüksek düzeyde görünürleşmesi, rubailerin vaka tartışmaları, yansıtıcı günlük ve hizmet-öğrenimi ile birlikte uygulanmasıyla mümkündür.

Kaynakça

1. (Lex.uz)
2. Encyclopedia Britannica. Kohlberg's stages of moral development (moral development). (ilmiyxabarlar.kspi.uz)
3. Bandura, A. Social Learning Theory (kaynak metin/PDF). (uniwork.buxdu.uz)
4. Astin, A. W., & Sax, L. J. (1998). How undergraduates are affected by service participation (ERIC kayıt/özet).
5. Eyler, J., & Giles, D. E., Jr. (1999). *Where's the Learning in Service-Learning?* San Francisco, CA: Jossey-Bass.
6. Celio, C. I., Durlak, J., & Dymnicki, A. (2011). A meta-analysis of the impact of service-learning on students. *Journal of Experiential Education, 34*(2), 164–181. https://doi.org/10.1177/105382591103400205
7. International Center for Academic Integrity. (2021). *The Fundamental Values of Academic Integrity* (3rd ed.). International Center for Academic Integrity. (Kurumsal yayın; academicintegrity.org)
8. Fishman, T. (Ed.). (2014). *The Fundamental Values of Academic Integrity* (2nd ed.). Clemson, SC: Clemson University (Rutland Institute for Ethics) / International Center for Academic Integrity.